

משמעות חסרון המקדש (חלק ב) / תורה, עבודה וגמילות חסדים

3. מקום המפגש עם גדולי הדור

הגמרא מספרת על רבן יוחנן בן זכאי שהיה יושב בצלו של היכל (פסחים כו ע"א), ועל רבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית (סנהדרין יא ע"ב). אחת ממטרות העלייה לרגל הייתה המפגש עם גדולי הדור שישבו בהר הבית ולימדו תורה לכל ישראל.

ואף הסנהדרין הייתה יושבת בעזרה, לקיים מה שנאמר "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם" (ישעיהו ב', ג; מיכה ד', ב). מקור התורה ומיקום הסמכות השופטת העליונה היה צמוד למקדש – מקור תוקפה של תורה שבכתב ותורה שבעל פה.

4. בין התורה למקדש

הן המקדש הן התורה מבטאים את הזיקה שבין כנסת ישראל והקב"ה. על היחס בין השניים עמד המדרש הידוע בשמות רבה (לג א):

משל למלך שהיה לו בת יחידה. בא אחד מן המלכים ונטלה. ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו. אמר לו: בתי שנתתי לך – יחידית היא. לפרוש ממנה איני יכול; לומר לך 'אל תטלה' איני יכול, לפי שהיא אשתך; אלא זו טובה עשה לי, שכל מקום שאתה הולך, קיטון אחד עשה לי שאדור אצלכם, שאיני יכול להניח את בתי. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל: נתתי לכם את התורה. לפרוש הימנה איני יכול; לומר לכם 'אל תטלוה' איני יכול; אלא בכל מקום שאתם הולכים, בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, שנאמר 'ועשו לי מקדש' (שמות כ"ה, ח).

המהר"ל (גבורות ה' סוף פרק ח; נר מצוה עמ' כד) מבאר שכשם שהלב הוא מקור חיותו של האדם, והמוח – מקור השכל שבו, כך בית המקדש הוא לבו של העולם, והתורה – שכלו...

ידועים דברי הזוהר (תרומה קסא ע"א) כי הקב"ה "אסתכל בה באורייתא וברא עלמא", כלומר: הקב"ה ברא את העולם מתוך התבוננות בתורה; העולם משקף את התורה, והתורה – היא תכניתו של העולם. מעניינת ומשמעותית היא אפוא העובדה שהתורה, תכניתו של העולם, מונחת במקום הפיזי ממנו נברא העולם, על אבן השתייה (יומא נד ע"ב). כך משמר כביכול המקדש בלבו – במקום המקודש, הפנימי והמוסתר ביותר שבו, מקום ראשית ההוויה כולה – את התורה, תכנית העולם.

על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ"א מ"ב).

לפי משנה זו, שלושה ערכים מרכזיים עומדים ביסוד העולם ובתשתיתו ומקיימים אותו. אין זה מקרה אפוא ששלושת הערכים הללו מיוצגים באופן משמעותי ביותר בהר הבית ובמקדש.

א. תורה

1. המקדש ומעמד הר סיני

הזכרנו בשיעור הקודם את מעמד הקהל, המבטא מעין חידוש של מעמד הר סיני, כמו גם את התפיסה כי המשכן כולו הנו המשך ישיר של מעמד הר סיני. הבנה זו מחדדת את הקביעה כי מעמד הר סיני היה מעמד ראשוני של התגלות ה' לכל ישראל, הממשיכה במשכן, ואחר כך במקדש.

מכך נובעת בעצם שימת הלוחות בארון, שהונח בהמשך בקודש הקודשים, לאחר הירידה מהר סיני (דברים י', א-ה).

במובן זה מנציח המקדש את מעמד הר סיני לדורות, ובפרט במועדים מסוימים, כגון מעמד הקהל, הממשיך ומזכיר את מעמד הר סיני אחת לשבע שנים בשיתוף כל ישראל – אנשים, נשים וטף.

2. בלב המקדש – התורה

הכרובים שעל הכפורת, המסמלים את כיסא מלכות ה', מונחים על גבי הלוחות ושברי הלוחות שבארון, המסמלים את התורה ואת הברית שבין הקב"ה לעמו.¹ וממקום זה עצמו, מעל הכפורת מבין שני הכרובים, שמע משה את הקול מידבר אליו (במדבר ז', פט) ומוסר לו את התורה החיה והמתחדשת – תורה שבעל פה, המופיעה מעל לתורה שבכתב המונחת בארון.

ביטוי נוסף להיות המקדש מרכז התורה הוא ספר העזרה: עותק מוסמך ומדויק בתכלית של התורה, שממנו הוגהה כל יתר ספרי התורה.²

1 ובדומה לכך נצטווה משה עם חתימת התורה להניח את ספר התורה בצד הארון (דברים ל"א, כה-כו). וראה מחלוקת רבי יהודה ורבי מאיר בבבא בתרא יד ע"א אם ספר התורה היה מונח בתוך הארון, בצד הלוחות, או על דף שבלט מן הארון מבחוץ.

2 מועד קטן יח ע"ב וברש"י שם ד"ה אפילו. ועיין עוד: כתובות קו ע"ב – "מגייה ספרים שבירושלים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה"; מסכת סופרים פ"ו ה"ד – "אמר ר' שמעון בן לקיש: שלשה ספרים נמצאו בעזרה" וכו'; ירושלמי שקלים פ"ד ה"ב ובמפרשים שם; יפה עיניים על מועד קטן שם.

על נושא זה נכתב רבות במחקר בן זמננו, ראה למשל: הרב שאול ליברמן, יוניות ויונות בארץ-ישראל, ירושלים תשמ"ד, עמ' 165-166; שמריהו טלמון, "שלושה ספרים מצאו בעזרה", בתוך: ספר סגל, תשכ"ה, עמ' 252-254. תודתי נתונה לידידי פרוץ' מנחם כהנא שהפנה אותי למקורות אלו.

סמיכות בית הדין העליון של האומה למקדש מאפשרת לדיינים (שהיו מכל חלקי העם – כוהנים, לויים וישראלים) להכריע ולמלא תפקיד בסוגיות הלכתיות, רוחניות, ציבוריות, חברתיות ומדיניות רבות ומגוונות (למשל: יציאה למלחמת הרשות,⁵ הגדלת שטחה של ירושלים (סנהדרין פ"א מ"ה), ייחוסם ומומיהם של כוהנים, חידוש הלכות והפצת תורה לכל ישראל)..

ב. עבודה

מרכיבים רבים בעבודה. ראשית, המקדש הוא מקום תפילה.⁶ עבודה מיוחדת אחרת שהייתה בעזרה ובהר הבית בנסיבות שונות היא ההשתחויה, שמשמעה: התבטלות גמורה לפני הקב"ה והכרה בשייכותנו הגמורה אליו.

ברם, כאן אנו מבקשים ליחד כמה משפטים לעניין הקרבנות דווקא. תחום הקרבנות הוא מתחומי העבודה העיקריים, אשר הפגיש את האדם מישראל עם הקב"ה לא רק בזמנים קבועים – בשלושת הרגלים – אלא גם בנסיבות שונות הקשורות בחייו האישיים: אם במצבי חטא ואם כתודה או לאחר לידה, בעקבות הולדת בכור בעדרו או בהבאת מעשר הבהמה. בכל ההזדמנויות הללו נדרש האדם לעמוד לפני ה' ולהקריב קרבן.⁷

אחד המאפיינים הייחודיים של עבודת הקרבנות הוא פסול הנובע ממחשבה לא-ראויה בדעתו של המקריב (למשל: אם בכוונתו להקריב את הקרבן חוץ לזמנו או חוץ מקומו – הקרבן נפסל). לאמור: על מנת להגיע לקרבת א-לוהים נדרש המקריב לטהר מחשבה ולמיקוד בפעולת ההקרבה. כך מתגלה במקדש דעתו של האדם בטהרתה.

א. "נפש תחת נפש"

בפרשת העקדה – הפרשה המפורשת הראשונה בתורה המתרחשת בהר המוריה – הוקרב בסופו של דבר איל תחת יצחק. מסקנת העקדה היא, אם כן, שהקב"ה אינו מעוניין בקרבנות אדם. אם כן, מה פשר הציווי הראשוני?

נראה שיש משמעות גדולה לכך שכבר בקרבן הראשון שצוה הקב"ה להקריב על מזבח בהר המוריה נדרשה מוכנות נפשית להקריב את הבן. דרגת הקרבה הנדרשת היא עד כדי מסירת הנפש. ומשראה הקב"ה שאברהם מוכן למסירות נפש שכזאת

במקומות שונים אנו מוצאים את המקדש והתורה משלימים זה את חסרונה של זו ולהפך. הורדוס, שרצח את תלמידי החכמים של דורו, כיבה אורו של עולם, ותשובתו הייתה בבניין אורו של עולם – המקדש (בבא בתרא ד ע"א). ומאיך קובעים חז"ל בכמה מקורות כי בזמן הזה, שאין לנו מקדש, מחליפה התורה את העבודה בו, למשל:

מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד (ברכות ח ע"א).³

תלמידי חכמים העוסקים בתורה בכל מקום, מעלה אני עליהן כאילו מקטירין ומגישין לשמי... תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה, מעלה עליהן הכתוב כאילו עוסקים בעבודה... כל העוסק בתורה, כאילו הקריב עולה מנחה חטאת ואשם (מנחות קי ע"א).

וכדברי המהר"ל (תפארת ישראל פרק ע'): "התורה בגלותנו – מקום מקדשנו".

ומה נאה יותר מלסיים סעיף זה בתפילה הקצרה שנוהגים אנו להוסיף בסוף תפילת עמידה (על פי אבות פ"ה מ"כ):

יהי רצון מלפניך... שייבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך...

5. הסנהדרין והמקדש

היבט נוסף של הקשר בין המקדש והתורה הוא היחס בין המקדש והסנהדרין.⁴ חז"ל למדו (מכילתא דרבי ישמעאל יתרו מסכתא דבחדש פרשה יא; ירושלמי מכות פ"ב ה"ו) כי מקומה של הסנהדרין הוא בצד המזבח, והמשנה בסנהדרין (פ"א מ"ב) קובעת:

שלשה בתי דינין היו שם: אחד יושב על פתח הר הבית ואחד יושב על פתח העזרה ואחד יושב בלשכת הגזית.

מקום מושבה של הסנהדרין היה בלשכת הגזית, חצייה בקודש (בעזרה) וחצייה בחול (בחיל) (ראה מעשר שני פ"ג מ"ח; יומא כה ע"א). מיקום זה אינו מקרי, ונודעת לו משמעות רבה. חז"ל ניסחו זאת בקביעתם "שהמקום גורם" (סוטה מה ע"א; סנהדרין יד ע"ב; שם פז ע"א; עבודה זרה ח ע"ב), שמשמעה כי בית הדין הגדול מקבל את מעמדו מכוח מקום מושבו. המשמעות המעשית של קביעה עקרונית זו היא שכמה הלכות הנוגעות לבית הדין הגדול אינן מתקיימות כאשר אין הוא יושב במקומו, ונציין כאן דוגמה אחת: ביטולם של דיני נפשות עם גלות הסנהדרין ממקומה ארבעים שנה קודם החורבן (עבודה זרה שם). העובדה שהאפשרות לדון דיני נפשות בכל בתי הדין שבכל הארץ מותנית בשיבת הסנהדרין במקומה, ממחישה היטב את הזיקה המהותית בין הסנהדרין (וצדק ומשפט בכלל) ובין המקדש, ככתוב "כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים".

5 תפקיד זה יוכל להמחיש היטב את המשמעות העצומה של זיקת המוסד הרוחני העליון של האומה למקדש, אם ניזכר במחלוקת הגדולה ששררה במדינה על אודות מלחמת שלום הגליל, המוגדרת לכל הדעות כמלחמת מצווה – וקל וחומר למלחמות רשות..

6 תפילת שלמה בחנוכת הבית הראשון (מ"א ח') ממחישה יותר מכול את חיוניות התפילה במקום עם בניין הבית. ואכמ"ל.

7 בקרבנות השלמים לכל סוגיהם (תודה, שלמים, בכור ומעשר) מוקרב חלק מהבהמה על המזבח, חלקו ניתן לכוהנים, וחלקו – לבעלים; לפיכך חש מביא הקרבן שהוא אוכל מכוח אכילת המזבח. ביטוי לתחושה זו ראינו במנהג הפרושים לאחר החורבן להימנע מאכילת בשר ומשתיית יין, כפי שהובא בשיעור הקודם.

3 המשמעות המעשית שנותנת הגמרא שם לקביעה זו היא שתלמידי חכמים יתפללו במקום לימודם, ולא בבית הכנסת.

4 על הקשר המהותי של ירושלים והמקדש לצדק ולמשפט ועל היות הצדק תנאי לקיומם עמדנו בהרחבה בשיעורינו על ירושלים המקראית. ראה במיוחד שנה א שיעור 6 ושנה ב שיעורים 23-24.

הקב"ה מתקדש על אותו שעמי, כך מתקדש עליך. אמר לו: וכך אתה מיעצני?! שבועה איני זו מכאן עד שתמסרני בידם, שנא' ויקחו את הפר אשר נתן להם' (שם, כו) ומי נתן להם – אליהו (במדבר רבה כג ט).

קשה לומר שאנו מסוגלים להבין, להרגיש ולחוש כיום את חסרונם של המישורים שהוזכרו.⁹ מציאות הקרבנות מביאה את המקריב לקרבת א-לוהים ולתחושת התמסרות בקנה מידה החסר לנו כיום. יחד עם המלח הקרב על כל קרבן מועלים כל חלקי הבריאה – הדומם, הצומח, החי והמדבר – אל מקורה. בבחירתו ובמעשיו מסוגל האדם – היצור היחיד שנברא בצלם א-לוהים – לרומם את הבריאה כולה אל מקורה, ולהוציא מן הכוח אל הפועל את ערגתה לבוראה; את זאת יכול הוא לעשות במקדש, ארמון מלכותו של מלך מלכי המלכים.

בזמן שהיה המקדש קיים אפשרה עבודת הקרבנות לגלות את מדרגתה של אהבת כנסת ישראל לקב"ה במלוא עצמתה. גילוי זה מבטא כוחות שונים של האדם: הרגש, הדמיון, וכל הכוחות הטבעיים הנמוכים של הבריאה (עיסוק בבעלי חיים, בשחיטה ובדם). במובן זה, חשיבותם של הקרבנות ועליונותם בכך שהם כוללים את כל כוחות החיים של הבריאה, גם הנמוכים ביותר, וכך מתבטאים במקדש הכוחות כולם.

ג. ונשלמה פרים שפתינו (הושע י"ד, ג)

במקביל לדעה כי "תפלות כנגד תמידין תקנום" (ברכות כו ע"ב), מתארים חז"ל את התפילה כתחליף לעולם הקרבנות (במדבר רבה יח כא ועוד). אין ספק כי אחת העבודות החשובות במקדש היא התפילה: תפילת היחיד ותפילת הציבור, תפילה בעת צרה ותפילה בכל מצב, כמתואר בתפילת שלמה (מ"א ח).

בהקשר זה ראוי להזכיר את ההלכה הקובעת כי המתפלל בכל מקום שהוא בעולם צריך לפנות לעבר ארץ ישראל, ירושלים והמקדש. הלכה זו ממחישה מאוד את מרכזיותו של המקדש כמקום דרכו מופנות התפילות לקב"ה:

בקומו להתפלל,

אם היה עומד בחוץ לארץ יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל ויכוין גם לירושלים ולמקדש ולבית קדשי הקדשים;

היה עומד בארץ ישראל, יחזיר פניו כנגד ירושלים ויכוין גם למקדש ולבית קדשי הקדשים;

היה עומד בירושלים, יחזיר פניו למקדש ויכוין גם כן לבית קדשי הקדשים;

היה עומד אחורי הכפורת, מחזיר פניו לכפורת

(שולחן ערוך אורח חיים סימן צד סעיף א, על פי ברכות ל ע"א).

וביאר המשנה ברורה שם:

שיחשוב בלבו ורעינו כאלו הוא עומד במקדש אשר בירושלים במקום קודש הקדשים...

⁹ פעמים מספר הלכתי לצפות בשחיטה על מנת לנסות לדמיין עד כמה שאפשר את תחושתו של אדם שבעקבות חטא או מתוך הכרת תודה לקב"ה שוחט בהמה, סומך את ידיו על ראשה ומתוודה (אם הקרבן בא על חטא), ואז מזה את הדם, הוא הנפש, על גבי המזבח. איך מרגיש אדם באמת במצב כזה – קשה לתאר ולדמיין, אך סביר שהדבר גורם לו לעמוד לפני ה' בקרבה גדולה הרבה יותר מאשר היום.

– או אז ציווה עליו להעלות את האיל תחת יצחק.⁸ וכך אכן מסביר הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא א', ט) את טעם הקרבן:

כדי שיחשוב אדם בעשותו כל אלה כי חטא לא-להיו בגופו ובנפשו, וראוי לו שישפך דמו וישרף גופו, לולא חסד הבורא שלקח ממנו תמורה וכופר הקרבן הזה, שיהא דמו תחת דמו, נפש תחת נפש, וראשי אברי הקרבן כנגד ראשי אבריו.

חטאו של האדם חייב אותו להיות מועלה על גב המזבח, אלא שהקב"ה המיר את הקרבת גופו בהקרבת גופה של בהמה. מעתה צריך מקריב הקרבן להתוודות עליו, לחזור בתשובה שלמה ולתקן את רצונותיו ומעשיו כדי שיתכפר לו. ייתכן גם ששחיתת הבהמה, הזאת הדם ושרפת האברים וכלוים מבטאים את ההשתנות הגמורה של האדם ואת חיבורו, יחד עם הבריאה כולה, אל הקב"ה בוראם.

ב. הקרבן – עילוי לבהמה

הזאת דם הנפש של הבהמה והקטרת אבריה על המזבח הם, במובן מסוים, שיא הקרבה האפשרית בין בעל החיים – נפש בהמית חסרת דעת ונעדרת צלם א-לוהים – לבין הקב"ה, ריבונו של עולם. וכך אכן אומר המדרש, כי לעתיד לבוא יעמדו בעלי החיים בתור למזבח ויבקשו ליקרב עליו.

רעיון דומה מביא אבן-עזרא בפירושו למקרא:

אמר רבי משה, כי העוף שתולדתו לברוח מיישוב בני אדם יחוג למקום הכבוד, מקום הקרבנות הקרובים לפניו דרך משל, והם עושים כן אולי היו קרבים אל מזבחך, שידעו מקום המזבח (ראב"ע תהילים פ"ד, ד).

המחשה יפה למשמעות זו של עילוי הבהמה יש במדרש על שני הפרים שהובאו בהר הכרמל, זה לה' וזה לבעל, במסגרת מלחמתו של אליהו הנביא כנגד עבודת הבעל (מ"א ח):

'מִלְפָּנָיו מִבְּהֵמוֹת אֶרֶץ וּמֵעוֹף הַשָּׁמַיִם יִחַקְמְנוּ' (איוב ל"ה, יא).... אמר להם הקב"ה: למדו מפרו של אליהו. שבשעה שאמר אליהו לעובדי הבעל 'בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשונה כי אתם הרבים' (מ"א ח, כה) נתקבצו ת"נ נביאי הבעל ות"נ נביאי האשרה, ולא יכלו לזוז את רגליו מן הארץ... מה עשה אליהו, אמר להם: בחרו שני פרים תאומים מאם אחת הגדלים על מרעה אחד והטילו עליהם גורלות, אחד לשם ואחד לשם הבעל.. ובחרו להם הפר האחד.. ופרו של אליהו מיד נמשך אחריו. והפר שעלה לשם הבעל, נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה, ולא יכלו לזוז את רגלו, עד שפתח אליהו ואמר לו: לך עמהם! השיב הפר ואמר לו לעיני כל העם: אני וחבירי יצאנו מבטן אחת מפרה אחת וגדלנו במרעה אחד, והוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקב"ה מתקדש עליו, ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי?! אמר לו אליהו: פר פרי! אל תירא! לך עמהם, ואל ימצאו עלילה, שכשם ששמו של

⁸ העקדה עומדת גם ביסוד מצוות אחרות במקדש, כמו השתחויה, יראת מקדש ועוד.

ויראה את עצמו כאלו הוא עומד לפני הכפורת.

מלבד הכוונת הפנים, יש כאן גם דרישה להתכוון לבית קודשי הקודשים. האדם המתפלל שלוש פעמים ביום בכל מקום בעולם נדרש לכוון את עצמו ולחשוב בלבו כאילו הוא עומד בקודש הקודשים עצמו, לפני הכפורת, במקום האינטימי ביותר במקדש, שרק הכוהן הגדול רשאי להיכנס אליו, ורק ביום הכיפורים. זהו אחד הביטויים המובהקים ביותר לחוויית התפילה כעמידה לפני ה'. לו יכולנו לדמיין בתפילתנו כיום את משמעות העמידה הזאת, ייתכן כי גם זכרו של המקדש היה חי יותר בקרבנו.

לסיום פרק זה נעיר כי אף שהתמקדנו כאן בעבודת הקרבנות, ברור שהמונח עבודה כולל מכלול של מצוות ופעילויות שלא הוזכרו כאן (שלחלקם – כמו העלייה לרגל והעבודה בחגים מיוחדים – נתייחס בע"ה בשיעור הבא).

ג. גמילות חסדים

א. ביטוי רגישות לזולת – במקדש

הברייתא במסכת שמחות (פ"ו הלכות יא-יב) מתארת את סדרי ההליכה בהר הבית:

ביום הראשון וביום השני אין [אָבֵל, י"ל] נכנס להר הבית.. ובשלישי נכנס ומקיף דרך שמאל.

ואלו הן שמקיפין דרך שמאל: אבל, ומנודה, ומי שיש לו חולה, ומי שאבדה לו אבדה.

'מה לך מקיף לשמאל?'

- 'שאני אבל', אומרים לו: 'השוכן בבית הזה ינחמך'.

- 'שאני מנודה', אומרים לו: 'השוכן בבית הזה יתן בלבבם ויקרבוך', דברי רבי מאיר.. אמר לו רבי יוסי: 'עשיתם כאילו עברו עליו את הדין', אלא: 'השוכן בבית הזה יתן בלבבך ותשמע לדברי חבריך ויקרבוך'.

מי שיש לו חולה, אומרים לו: 'השוכן בבית הזה ירחם עליו', ואם היה בן קיימא – 'ירחם עליו מיד'...

ומי שאבדה לו אבדה, אומרים לו: 'השוכן בבית הזה יתן בלבב מי שמצאה ויחזירה לך מיד'...

שמתחילה לא בנה שלמה הבית אלא על תנאי, שכל מי שיש לו צרה יבא ויתפלל עליה.

חז"ל מתארים כאן תקנה פשוטה וגאונית כאחת. כל מי שהולך בכיוון הפוך לכולם¹⁰ – אות הוא כי שריו הוא במצב חריג, ויש להתייחס אליו: האבל – לנחמו; המנודה – להתפלל שיתקן את מעשיו; מי שיש חולה בביתו – להתפלל לרפואתו, ובכך לחזקו ולעודדו; ומי שאיבד אבדה – לעזור לו למצאה. תקנה זו יוצרת תביעה לרגישות, לאכפתיות ולתשומת לב כלפי כל אדם שהתנהגותו (הקפה על דרך שמאל) מעידה על מצוקה, ומביאה את הכול להתפלל על חבריהם ולסייע להם.

עניין דומה מובא בפרקי דרבי אליעזר (פרק יז):

ראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני ה'ה', וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים: אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודים. והיו ישראל הולכים בשבתות ויושבין בין שני שערים הללו. והנכנס בשער חתנים היו יודעין שהוא חתן, והיו אומרים לו: 'השוכן בבית הזה ישמחך בבנים ובנות'. והנכנס בשער האבלים והיה שפמו מכוסה, היו יודעין שהוא אבל, והיו אומרים לו: 'השוכן בבית זה ינחמך'. והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה, היו יודעין שהוא מנודה, והיו אומרים לו: 'השוכן בבית הזה יתן בלבבך לשמוע דברי חבריך ויתן בלבב חבריך לסלוח לך ויקריבוך אצלם'. כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים.

המדרש מציג את מעשהו של שלמה כהזדמנות לכל ישראל לצאת ידי חובת גמילות חסדים במקדש – במקום המחבר את כל ישראל זה לזה.

ב. הצדקה במקדש

המשנה כותבת:

שתי לשכות היו במקדש... לשכת חשאיין – יראי חטא נותנים לתוכה בחשאי, ועניי בני טובים מתפרנסים מתוכה בחשאי (שקלים פ"ה מ"ו).

כך התקיימה הצדקה במקדש במדרגתה הגבוהה (רמב"ם הלכות מתנות עניים פ"ה ה"ח): הנותן נותן בסתר, והמתפרנסים – נוטלים בסתר.

זאת ועוד, כל הבא להיראות את פני ה' חייב בצדקה, כדרשת חז"ל על הפסוק "ולא יראה את פני ה' ריקם" (דברים ט"ז, טז):

ולא יראה פני ה' ריקם – מן הצדקה

(ספרי דברים פ"א קמג).

האדם נראה לפני ה' על ידי צדקה, ונתונה זו מעניקה לו ראיית פנים בעזרה.

ג. הכוהן – איש החסד

בברכתו ללוי אומר משה על אהרן:

תִּמְיָד וְאוֹרֵיךְ לְאִישׁ חֲסִידְךָ (דברים ל"ג, ח).

גם המשנה הידועה במסכת אבות מציינת כי החסד הוא מידתו של אהרן:

הלל אומר: הָיָי מתלמידי של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (אבות פ"א מ"ב).

ובהתאם קובע הזוהר בכמה מקומות (ראה למשל זוהר במדבר קמה ע"ב) כי הכוהנים באים מסטרא דחסד (מצד החסד).

לקביעה זו ביטויים רבים: אהרן נשא את שמות בני ישראל על החושן בבואו אל הקודש; רק במיתת הכוהן הגדול יכול רוצח בשגגה לצאת מעיר מקלטו, מפני שהיה לו לכוהן הגדול לבקש רחמים על דורו ולא ביקש; וביום הכיפורים מכפר הכוהן הגדול בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל. התעלות הכוהן

10 התיאור מתייחס לכניסה להר הבית ממזרח, קרי: משערי חולדה. התנועה הסטנדרטית היא פנייה ימינה מיד עם הכניסה, הקפת ההר ויציאה מצד השמאלי של השערים. האנשים שהוזכרו פונים בכניסתם שמאלה, ולכן בהקיפם את ההר הם פוגשים את המקיפים מימין; והיות שסדר תנועתם הפוך, שואלים אותם המיימנים מדוע פנו כך ומשיבים להם בהתאם.

הגדול ממעמדו הפרטי אל הקשר לכל ישראל – שורשה בחסד, ועל כן יכולה ברכת עמו ישראל באהבה לעבור דרכו.

כמו הכוהנים, גם המקדש הוא מוקד אחדות העם, השלום והצדק, כמובא באבות דרבי נתן (פ"ד ה"ה):

פעם אחת היה רבן יוחנן בן זכאי יוצא מירושלים, והיה רבי יהושע הולך אחריו, וראה בית המקדש חרב. אמר רבי יהושע: אוי לנו על זה שהוא חרב, מקום שמכפרים בו עונותיהם של ישראל! אמר לו: בני, אל ירע לך. יש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה. ואיזה זה? גמילות חסדים, שנאמר: 'כי חסד חפצתי ולא זבח' (הושע ו', ו).

* * *

בשיעור זה בחנו מספר היבטים של חסרון המקדש מתוך התבוננות במשנת אבות: "על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים". ראינו כי במקדש, מקום בריאת העולם, אנו מוצאים ביטויים משמעותיים של שלושת הערכים הללו, העומדים ביסוד העולם ובתכליתו ומקיימים אותו.

בשיעור הבא נמשיך בע"ה לעסוק בחסרונו של המקדש. נתבונן במשמעות העלייה לרגל, ונתמקד בשני חגים שחווית המקדש מורגשת בהם באופן מיוחד: פסח ויום הכיפורים.

• •
• כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ז •
• עורך: בעז קלוש •
• •
• בית המדרש הווירטואלי שליד ישיבת הר עציון •
• האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> •
• האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> •
• משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 •
• דוא"ל: office@etzion.org.il •
• •